

URJUHH HUNTI, TOHOHH TONTI!

Mare Kõiva. Eesti loitsud. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Pegasus, 2011. 296 lk.

Kõnesolev raamat vahendab esinduslikku valikut meie nn maagilistest tekstidest. Õigupoolest tunnukse teos olevat eesti folkloristikas esimene ainult loitsuluulele pühendatud editioon. Loitsuluule näiksegi olema meie folkloori kõige eripärasem liik, hõlmates nii vormilt, struktuurilt kui ka levikultki üpris eripärgelisi tekste. Suurtes joontes jaguneb ta tähtvormeliteks (nt lk 23, 130, 147, 199, 242, 243), proosavormeliteks – kutsutud ka sõnadeks, salasõnadeks, nõiasõnadeks – ja värsilisteks vormeliteks, mida nimetatakse loitsudeks.

Erinevusi kohtame juba levimises: täht- ja sõnavormelid (nt lk 24, 147, 243) levisid peamiselt kirjalikult, proosa- ja värsivormelid suuliselt. Mõistagi on enamik tekste eestikeelsed. Kuid uskumus, et sõnad on seda mõjusamad, mida vähem neid mõistetakse, tõi käibe ka võõrkeelseid tekste (enamasti saksa või ladina keeles), peamiselt palveid või palve osi. Neist valimikus näiteid ei ole. Küll on rida tekste, mis matkivad võõrkeelt (nt lk 24, 79, 147, 244, 250). Samuti kohtame ka nn makaroonilisi tekste (lk 25, 251).

Kui ma lugemisel ei eksinud – valimikus tekstide arvu ei anta –, hõlmab

teos 1056 loitsuteksti ja 18 kommenteerivat teksti (lk 27, 41, 68, 70, 82, 89, 106, 153, 162, 183–184, 187–189, 218, 227, 254). Tekstid on jaotatud nelja ossa: 1) sõnad loodusnähtuste, loomade ja lindudega suhtlemiseks, 2) sõnad majapidamise ja tööde edendamiseks, 3) sõnad inimestevaheliseks suhtlemiseks ja 4) arstimise sõnad. Kui esimene ja eriti neljas osa jagunevad veel suhteliselt ulatuslikesse n-õ temaatilistesse alaosadesse, siis teise ja kolmandasse ossa kuuluvad tekstid jaotuvad sõnutava objekti järgi. Liigitus on seega funktsionaalne, mis materjali arvestades ongi ainuvõimalik. Kahtlemata aitab tekstide mõistmisele ja nende kasutamisest arusaamisele kaasa sissejuhatav seletus iga loitsurühma või loitsu ees. Koostaja järelsõna on asjalik, puudutades kõiki loitsuluulega seostuvaid küsimusi. Ainuke küsimus – kas neli lehekülge ei ole liiga napp esimese seesuguse teose jaoks? Küllap võinuks koostaja kirjutada järelsõna pisut avaramalt (ja ilmselt pidanukski seda tegema). Probleeme ju jätkub (näiteks tänapäevaste sõimude *sõida põrgu, käi kuradile* jms seos loitsuliste sajatustega). Seevastu üllatab – ja mitte positiivselt – toimetaja eessõna. Selmet rääkida teose valmimisest, struktuurist ja ülesehitusest, kõneleb ta loitsust, mida järelsõna teeb parimini. Juba esimene lause on nonsens. Tegu ei ole ju „loitsu-

pärimuse mahukaima käsitlesega”, vaid selle mahukaima tutvustusega. Käsitlus on siin sekundaarne, kuivõrd liigitust käsitleseks pidada.

Ehk võiks arvustusse põimida ka midagi isiklikku. Nimelt äratas Mare Kõiva teose lugemine ühe ammuse aimduse. Kunagi noore folkloristina sain ülesandeks koostada regilaulude temaatilis-tüpoloogiline antoloogia. Noor inimene otsib eeskujuga ja eestlasele on muidugi sobiv otsida seda Soomest (pealegi olid sarja „Suomen kansan vanhat runot” köited lõpusirgel). Sirvinud Tallinnas saada olevaid väheseid köiteid, olin sügavas hämmelduses: SKVR-is puudus tüpoloogiline ühtsus, lüürilise laulu kõhetus ei vastanud kuidagi eesti lauluvarale, loitsud torkasid aga silma äärmise mitmekülgsusega. Nõu leidmata asusin tõhe ja leidsin, et näiteks töölaulud jagunevad teravalt kahte rühma: töötajale suunatud laulud on selgesti lüürilised, seevastu töö objektile või töövahendile suunatud laulud on teistsugused, vägagi loitsulaadsed. Hoides väljaande temaatilist ülesehitust, jätsin need loitsulaadsedki töö- ja looduslaulude alla. Nüüd oli rõõm näha, et Mare Kõiva oli vastavad laulud kõhkluseta seostanud loitsudega. Mõõnan, et see on minu isiklik rõõm. Kuid Kõiva on teinud rõõmsa üllatuse kõigile asjaosalistele. Ei oleks arvanud, et meilgi on nii rohkesti ja mitmepalgelisi loitsusõnu. Omateada tunnen eesti folkloori, ometi on täiesti teadmata vikerkaaresõnad ja kõik putukate sõnad. Lindudest olid teada rong- ja varesesõnad. Täiesti uused olid jänese- sõnad. Lausa uskumatu tundus, et meil on kartuli-, sibula-, kapsa- ja herne- sõnad. Ootamatus oli alapeatükk „Kosmeetika” (tõsi, sõnu tule- ja loomamärkide vastu teadsin ennegi). Ühesõnaga, raamat pole oma ainealalt mitte ainult uudne, vaid ka avastuslik.

Kindlasti pakub huvi, millised sõnad olid populaarsemad, sagedamini esine-

vad. Valimiku järgi on esikohal saunasõnad (59 teksti). Teisel kohal on lastehaigused 56 tekstiga (haigused on küll paraku liigitamata), kolmandal kohal on veised (piimakari) 45 tekstiga. Neljandal kohal on nahahaigus roos (33 teksti), viiendal kohal lammas (28 teksti). Kahekümne ja enama tekstiga on seotud veel tuli, heinatöö, nikastused ja venitused ning ussihammustus. Ainult ühe tekstiga esindatud nähtusi – peamiselt putukad, linnud ja haigused – ei jõua nimetada. Esmapilgul tundub veider, et saksasõnu on nii vähe (5). Ent ilmselt on tegu selles, et vastavad sõnad on üldistused üle maa – koostaja esitab nimelt tüpoloogiliselt erinevaid sõnu.

Tegemist on väärt raamatuga, mis oluliselt avardab meie rahvaluule tundmist ja mõistmist. Ometi jääb lugemisel hinge ka mõningane rahulolematuse. Nimelt on loitsuraamat avaldatud tavalise, rahvaliku valimikuna. Et tegu on esimese ulatusliku loitsude väljaandega, võinuks ja pidanukski see olema n-ö teaduslikum. Tekstid võinuks olla nummerdatud, ükskõik kas jooksvalt või peatükiti (see kergendab oluliselt viitamist). Tekstiviited peaksid sisaldama ka üleskirjutamisaasta. Muidugi puudame koharegistrit, mis on ju ulatuslikemais valimikes tavaline. Huvitav olnuks ka tüpoloogiline register. Aga see kõik kuulub *oleks* valda.

Ette heitma peab hoopis seda, et osa trükiseid – Holzmayer, Oma Maa, Stern – on allikates märkimata (vt lk 67, 89, 94, 105). Küsimusi tekitab ka rahvapärase tõve või puuduse nüüdisaegne nimetus. Terminid *kosmeetika* (lk 189), *reuma* (lk 292), *günekoloogia* (lk 255), *neuroloogia* ja *psühhiaatria* (lk 273) kutsuvad esile koomilise vastuolu vanade sõnade ja modernsete terminite vahel. Kindlasti leidnuks esiletoodud nähtustele rahvapärasemaid nimetusi (näiteks *menstruatsioon* – lk 255 – asemel võinuks olla *kuupuhastus*). Täna-

päevase termini kasutamine pole muidugi viga (see võinuks olla sulgudes või seletavas sissejuhatuses), kuid nad langevad n-ö stiilist välja. Tekstide päritolu on eri kogude lõikes heas proportsioonis: Hurda kogust on 274 teksti, RKM-ist 242, Eisenilt 215 ja ERA-st 198. Teistest kogudest on tekste juba vähem. Paraku ei leidnud ma ühtegi teksti viitega kogudele EFA, TEM ja ARS. Võimalik, et viide ARS on trükiks ettevalmistuse käigus asendunud lühendiga ALS (nt lk 222). EFA ja TEM

on kardetavasti masinlikult üle võetud ERA kogude loendist. Ka seda kahte kogu arvestamata võib öelda, et koostaja on teinud loitsutekstide otsimisel hoolsat tööd. Et seda tööhoolt jätkuks edaspidigi.

Trükiveakurat seostub vana, juba aegunud editsioonitehnikaga. Uue, arvutitrüki puhul tekkivate vigade tõrjeks soovitan pealkirja (mis on võetud selle raamatu tekstist).

ÜLO TEDRE